

Practica de specialitate a studenților la asistență socială în cadrul unor instituții cu orientare religioasă

The Field Practice of Social Work Students Within Religiously Oriented Institutions

Alexandru Neagoe*

Abstract. Starting from the observation that religion and social work meet on the common ground of caring for people in difficulty, the present article aims to explore the value and specifics of field practice undertaken by social work student in religiously oriented agencies. The first part of the paper offers a brief review of important academic landmarks, at an international level, related to the issue of the relationship between religion (or spirituality) and social work practice, thus exploring the legitimacy and value of such practice. The second part offers a short history of the relationship between Judeo-Christian religion and social work practice. Finally, the third part discusses a number of specific aspects pertaining to the experience of social work students undertaking field practice in churches or religiously oriented institutions. Observations and recommendations are made concerning the role of the social work practitioner or student within such a setting.

Keywords: Social work; field practice; religion; spirituality; Christianity

Introducere

Este un fapt bine cunoscut că în decursul istoriei sale, creștinismul a manifestat un interes deosebit față de grupurile defavorizate social. Multe dintre eforturile cele mai impresionante pe tărâmul asistenței sociale (chiar dacă nu întotdeauna purtând acest nume) pe care istoria le-a cunoscut au izvorât din virtutea creștină a iubirii de semenii. Faptul acesta este ușor observabil și astăzi, când asistența socială și-a câștigat propriul său statut profesional (Admiraal și Ubels, 2000; Hugen și De Jong, 2001). Preocuparea pentru binele oamenilor este terenul pe care credința creștină și asistența socială se întâlnesc în modul cel mai natural posibil.

Faptul acesta nu poate fi neglijat cu ușurință nici în ceea ce privește activitatea de practică a studenților din domeniul asistenței sociale. Serviciile sociale (de „caritate” sau „filantropie”) oferite de către multe comunități creștine constituie nu numai un obiect interesant pentru reflecția teoretică a studentului la asistență socială, ci și un cadru propice pentru explorarea și dobândirea unor deprinderi practice specifice unui astfel de context. Există însă o serie de aspecte concrete care trebuie elucidate pentru ca o asemenea colaborare între comunitățile creștine și studenții de la asistență socială să fie cu adevărat benefică.

Prima parte a articolului de față își propune, așadar, să treacă în revistă o serie de repere academice internaționale privitoare la problematica relației dintre religie (sau spiritualitate)

* Department of Social Work, West University of Timisoara, No. 4th. Vasile Parvan Boulevard, 30223 Timisoara, Romania, E-mail: alexandru.neagoe@socio.uvt.ro

și practica asistenței sociale, cu scopul de a explora legitimitatea și oportunitatea unei cooperări între aceste două domenii în sfera practicii de specialitate a studenților de la asistență socială.

Cea de-a doua parte a lucrării urmărește să ducă același demers un pas mai departe, propunând o scurtă incursiune istorică în relația dintre spiritualitatea iudeo-creștină și practica asistenței sociale. În sfârșit, cea de-a treia parte a articolului discută câteva aspecte specifice ale practicii asistenței sociale în cadrul unor comunități creștine (biserici sau agenții de asistență socială fundamentate spiritual), făcând unele observații și recomandări concrete privitoare la rolul asistentului social și (mai ales) al studentului practicant în astfel de instituții.

I. Repere și tendințe internaționale privitoare la relația dintre religie, spiritualitate și asistență socială

A. Secularizarea profesiilor și implicațiile sale asupra practicii asistenței sociale

Asistența socială este doar una dintre multele profesii care, pe măsura conturării și dezvoltării lor, au parcurs un proces sistematic (și aparent ireversibil) de secularizare. Faptul acesta a dus treptat la răspândirea tot mai largă a noțiunii că religia (atât la nivel instituțional cât și ideologic) nu are nimic semnificativ de oferit în domeniul asistenței sociale (Russel, 1998). Mai mult, în multe cercuri profesionale și academice aferente asistenței sociale a început să se dezvolte o evidentă suspiciune, dacă nu chiar ostilitate, față de instituțiile sau profesioniștii care au ales în vreun fel să incorporeze un element religios în serviciile de asistență socială oferite (Hugen, 1998, 1). Explicația principală pentru acest climat este că marea parte a vocilor academice din domeniul științelor sociale au clădit pe teoriile câtorva „maestrui ai suspiciunii”, precum Freud, Marx, Durkheim, conform căror ca de-a doua jumătate a secolului XX avea să înregistreze un declin rampant a credințelor religioase, dacă nu chiar dispariția totală a acestora (Hunt, 2005). Deși este evident că aceste preziceri nu s-au materializat, unii autori argumentând chiar o anumită renaștere recentă a interesului față de fenomenul religios (Hunt, 2005; Macionis și Plummeier, 2008; McIntosh, 2007), nu încape îndoială că fenomenul secularizării și-a pus amprenta asupra societății în general și asupra științelor sociale (inclusiv asistența socială) în mod particular.

Este important însă să se distingă între secularizare la nivelul individului (scăderea interesului unei anumite persoane față de fenomenul religios) și secularizare la nivelul societății, aceasta de pe urmă incluzând nu numai diminuarea ci și restricționarea rolului religiei în spațiul public. Van Hook *et al.* susțin că „Această distincție între secularizarea la nivelul individului și secularizarea la nivelul societății este importantă, pentru că aceste două niveluri ale secularizării nu coincid în mod neapărat. De exemplu, influențele secularizante asociate cu modernizarea și profesionalizarea societății nu înseamnă că interesul religios la nivel individual s-a diminuat sau a dispărut în mod asemănător” (2001, 2).

Oricum, unul dintre rezultatele inevitabile ale secularizării profesiilor este că un procent foarte ridicat de asistenți sociali, pe plan internațional, se simt complet depășiți și neechipați pentru a se adresa în vreun fel nevoilor spirituale ale beneficiarilor de servicii sociale (van Hook *et al.*, 2001, 1; Furness și Gilligan, 2010, 6-7). În Statele Unite, de pildă, în ciuda conturării unui curent academic focalizat asupra relației dintre religie și asistență socială (Lowenburg, 1988; Bullis, 1998; Hugen, 1998 etc.), cercetările de specialitate, efectuate spre sfârșitul secolului XX, au arătat că aproximativ două treimi dintre asistenții

sociali au afirmat că nu beneficiașeră de o formare satisfăcătoare privitoare la rolul religiei și spiritualității în domeniul asistenței sociale (Dezerotes, 1995; Sheridan și Amato-von Hemert, 1999). În mod asemănător, în Marea Britanie studiile efectuate au indicat faptul că asistenții sociali beneficiașeră de o pregătire extrem de sumară și inconsistentă atât privitoare la modul în care aceștia ar trebui să răspundă la nevoile beneficiarilor cu orientări religioase, cât și privitoare la felul în care profesioniștii ar trebui să își rezolve dilemele care rezultă din propriile credințe (Gilligan, 2003; Gilligan și Furness, 2006). Faptul acesta este cu atât mai remarcabil cu cât un procent foarte consistent dintre acești profesioniști erau persoane care împărtășeau convingeri religioase. Mai mult, o mare parte dintre practicienii și studenții din domeniul asistenței sociale care erau în mod categoric favorabili religiei, ba chiar manifestau convingerea generală că religia sau spiritualitatea ar putea avea un aport benefic în practica lor profesională, manifestau rețineri serioase față de ideea de a aborda subiecte cu caracter religios în relația cu clienții (Gilligan, 2003).

B. Renașterea interesului pentru religie și spiritualitate în domeniul asistenței sociale

Astfel de constatări au condus tot mai mulți specialiști să susțină includerea unei anumite componente de religie și spiritualitate în planul de învățământ al studenților la asistență socială, chiar dacă opiniile acestora rămân oarecum împărțite asupra conținutului exact al acestei componente (Furness și Gilligan, 2010, 7). De asemenea, diverse asociații și colegii profesionale din domeniul asistenței sociale au început să vină în sprijinul asistenților sociali cu materiale care să îi ajute în abordarea aspectelor religioase cu care aceștia se intersecează în practica lor profesională. Astfel, de exemplu, la nivelul Marii Britanii, forul național care reglementează practica profesională în domeniul asistenței sociale (The Central Council for Education and Training in Social Work) a facilitat publicarea de materiale care să promoveze egalitatea de șanse și anti-discriminarea, aceste materiale adresându-se printre altele și relației dintre asistență socială și credințele sau practicile anumitor grupări religioase (Furness și Gilligan, 7). La nivelul Statelor Unite, existența asociației „North American Association of Christians in Social Work”, cât și publicarea jurnalului trimestrial *Christianity and Social Work*, sub egida aceleiași asociații, sunt indicii ale unei astfel de preocupări academice și practice.

De remarcat este și faptul că în codurile profesionale ale asistenților sociali din astfel de țări se fac referiri specifice la obligația asistentului social de a lua în considerare aspectele religioase care influențează viața clienților săi (Furness și Gilligan, 2010, 28-29). Nu în ultimul rând, este grăitoare creșterea evidentă, în ultimele decenii, a numărului de publicații de specialitate care pledează pentru necesitatea sensibilizării studenților și practicienilor din domeniul asistenței sociale cu privire la rolul și locul religiei și spiritualității în practica profesională a acestora (Coates *et al.*, 2007; Crompton, 1998; Furness și Gilligan, 2010; Hugen, 1998; Keith-Lucas, 1985, 1994; Lindsay, 2002; Matthews, 2009; Nash, 2002; Netting *et al.*, 1990).

C. Raționamentele unei asistențe sociale cu deschidere spre spiritualitate

Printre principalele argumente oferite de către literatura de specialitate în sprijinul unei mai mari deschideri în relația dintre spiritualitate și asistență socială, se pot distinge următoarele:

1) *Conexiuni istorice.* Legăturile istorice dintre religie și asistență socială nu pot fi trecute ușor cu vederea. Comunitățile religioase și personalități de marcă din rândul acestora au fost în decursul istoriei furnizori importanți de servicii sociale (Admiraal și Ubels, 2000; Hugen și De Jong, 2001; Leiby, 1978). Filantropia creștină, în mod special, este recunoscută ca leagănul în care s-a născut profesia de asistent social. Faptul acesta este

corelat de obicei cu observația că pentru mulți furnizori de servicii sociale religia reprezintă un factor motivațional major (Furness și Gilligan, 2010), iar aceasta se datorează, printre altele, faptului că multe dintre textele fundamentale ale marilor religii ale lumii conțin (în măsuri și forme diferite) elemente de responsabilizare socială (van Hook *et al.*, 2001).

2) *Abordarea sistemică.* Abordările sistémice în domeniul științelor sociale în general și cel al asistenței sociale în particular, au căpătat o ampioare deosebită în ultimele decenii (Neagoe, 2007, 33-35). Conform acestor abordări, o asistență socială de calitate presupune sensibilitatea profesionistului față de tot ceea ce ar putea afecta situația socială a clientului. Credințele, preocupările și practicile religioase joacă, fără îndoială, un rol major în această ecuație, iar faptul acesta indică nevoia asistentului social de a le lua în calcul și de a se raporta la ele într-un mod competent.

3) *Valorificarea punctelor tari ale clientului.* Una dintre tehniciile promovate la scară largă în rândul asistenților sociali este aceea de a identifica și valorifica punctele tari ale clientului, adică acele deprinderi, resurse sau convingeri care pot avea un rol în progresul și reziliența acestuia (Alexiu, 2003; Wright și Leahey, 1994, 193). Este bine cunoscut faptul că în multe cazuri credințele și practicile religioase ale clientului, cât și comunitatea religioasă din care acesta face parte, pot constitui astfel de puncte tari, pe care asistentul social trebuie să aibă capacitatea de a le recunoaște și de a le valorifica (atunci când este cazul) în procesul asistențial.

4) *Competența culturală.* O altă preocupare importantă a asistentului social trebuie să fie aceea de a dezvolta competență culturală în raport cu clienții săi. O astfel de „competență” (sau sensibilitate) în probleme legate de rasă, etnie, orientare sexuală, etc. este considerată la ora actuală ca făcând parte din abecedarul asistenței sociale. Pornind de la observația că religia și spiritualitatea țin cât se poate de direct de contextul cultural al beneficiarului de servicii sociale, numeroși autori argumentează că este la fel de elementar ca un asistent social să dețină anumite competențe în raport cu aspectele religioase care își pun amprenta asupra vieții clientului său (Dezerotes, 1995, 2006; Ellor *et al.*, 1999; Gilligan și Furness, 2006, 2010; Lindsay, 2002; O’Hara, 2003).

5) *Spiritul autocritic al asistentului social; iluzia neutralității.* Asistentul social are datoria nu numai de a fi atent la credințele și convingerile clientului său ci (cu atât mai mult) la propriile sale concepții, motivații și presupozitii (religioase sau nu) și mai ales la modul în care acestea își pun amprenta asupra practicii sale profesionale (Furness și Gilligan, 2010). Tendința de a se situa pe sine pe un piedestal al presupusei neutralități, de pe care să poată privi și evalua în mod obiectiv credințele clienților săi, este în cel mai bun caz o scăpare, dar cel mai probabil semnul unei anumite naivități. Doar în momentul în care va face efortul deliberat de conștientizare a propriilor sale valori și concepții, asistentul social poate avea pretenția că începe să privească mai cu sensibilitate punctele de vedere ale clientului. Mai mult, procesul acesta de introspecție îi poate aduce în atenție propriile sale „puncte tari”, pe care poate clădi în practica sa profesională.

II. Asistență socială și spiritualitatea iudeo-creștină: considerente istorice

A. Istoria iudaismului pre-creștin

Istoria și gândirea creștină nu poate fi înțeleasă corespunzător fără a avea în vedere rădăcinile iudaice ale creștinismului (majoritatea credințelor și practicilor creștine avându-și originile în religia iudaică). Este deci esențial ca înainte de a trece în revistă relația dintre

istoria asistenței sociale și cea a creștinismului, să facem câteva observații privitoare la rolul pe care preocupările social-umanitare l-au jucat în cadrul iudaismului dinaintea erei creștine.

Conform relatărilor biblice, Israel se conturează ca națiune odată cu ieșirea în masă a evreilor din Egipt (Exodul). Personajul cheie în acest eveniment crucial este Moise. Prin el Dumnezeu dă israeliților Legea care avea să rămână pentru totdeauna reperul religios și social al națiunii. Ceea ce este oarecum surprinzător pentru cititorul modern al acestei Legi mozaice (cuprinsă în cărțile Exodul, Leviticul, Numeri și Deuteronom), obișnuit să privească textele biblice ca materiale religioase, este cât de profund sociale și umanitare sunt multe dintre prevederile incluse în cadrul Legii sacre. În foarte mare măsură, Legea pare a fi concepută pentru promovarea dreptății sociale și a respectului față de semeni. Mai mult, o parte considerabilă din aceste prevederi legale vizează în mod specific protecția și sprijinul grupurilor defavorizate social. Legile culesului și secerișului, de pildă, sunt concepute pentru protejarea „străinului, orfanului și văduvei” (Deuteronom 24:19-22). Legea proprietăților și a sărbătorilor sacre (culminând cu „anul jubiliar”) vizează prevenirea procesului de însărăcire al persoanelor cu resurse sociale reduse și posibilitatea recăștigării libertății de către sclavi (Levit 25:8-55; Deuteronom 15:1-18). „Cetățile de scăpare” sunt stabilite pentru a oferi o sansă de recuperare potențialilor delincvenți (Numeri 35:6, 9-29).

Preocupările social-umanitare din cadrul religiei iudaice nu se limitează însă la perioada și scrierile lui Moise. Următoarea perioadă majoră - cea a monarhiei (mai întâi unită și apoi divizată), cât și cea a exilului babilonian, au ca și leit-motiv major importanța dreptății sociale și a protecției persoanelor și grupurilor defavorizate social. Literatura profetică aparținând acestei perioade (cu precădere scrierile profetilor Isaia, Ieremia, Osea, Amos și Mica) este un purtător dramatic de cuvânt al acestor idealuri. Atât de importantă este responsabilitatea socială față de semeni încât, din punct de vedere al literaturii profetice, neglijarea ei constituie (alături de încchinarea la idoli) una dintre principalele cauze pentru care națiunea devine victimă unor calamități sociale inimaginabile.

B. Istoria creștinismului

Dacă spiritualitatea iudaică a avut un cuvânt important de spus în materie de asistență și protecție socială, acest lucru devine chiar și mai pregnant în istoria creștinismului:

Timp de aproape două milenii, ocrotirea persoanelor, a grupurilor și comunităților aflate în situații problematice a fost preocuparea exclusivă a Bisericii, statele neimplicându-se în domeniul social decât cu funcții represive (vizând menținerea status-quo-ului social-politic). Din zorii creștinismului și până prin secolul al XIX-lea, asistența socială practicată de instituțiile și ordinele religioase a fost principalul punct de sprijin pentru cei săraci și pentru celealte categorii defavorizate (Bocancea și Neamțu, 1999, 57).

Punctul de plecare în această implicare socială a creștinismului îl constituie, fără îndoială, lucrarea și învățătura lui Isus Hristos. Încă de la începutul activității Sale, Isus își definește misiunea ca vizând în mod special pe cei defavorizați social: săracii, prizonierii și oprimații (Luca 4:18). Același lucru devine evident în decursul lucrării Sale, când asocierea Sa deliberată cu grupuri marginalizate social (vameși, „păcătoși”, leproși, samariteni etc.) devine una dintre cauzele principale ale conflictului Său cu autoritățile religioase ale vremii (Luca 5:30-32), conflict care în cele din urmă avea să ducă la răstignirea Sa. Nu este deci surprinzător că aceeași preocupare reiese și din învățătura Sa. Când î se cere să indice cea mai mare poruncă din Legea lui Moise, răspunsul Său este că

iubirea de Dumnezeu și de semenii este rezumatul întregii Legi (Matei 22:34-40), iar când î se cere să definească iubirea de semenii, se folosește de celebra „pildă a samariteanului milostiv” pentru a arăta că ea constă în sprijinul oferit persoanelor aflate în dificultate (Luca 10:25-37).

Modelul lui Isus este preluat fără rețineri și de ucenicii Săi, așa încât la foarte puțin timp după înălțarea Sa, apostolii desemneazăște sapte *diaconi* („slujitori”), al căror rol specific este de a veni în sprijinul persoanelor cu dificultăți sociale (Faptele Apostolilor 6:1-3). Practica sprijinirii persoanelor și grupurilor defavorizate social a continuat să rămână o preocupare majoră a Bisericii și în secolele care au urmat (Bocancea, 1999, 58), pentru că în cele din urmă creștinismul protestant să devină spațiul concret al nașterii și dezvoltării asistenței sociale ca profesie (Bocancea, 1999, 60-63).

III. Trăsături specifice ale practicii asistenței sociale în biserici și agenții creștine

Diana Garland propune câteva repere utile pentru definirea caracterului specific al practicii asistenței sociale desfășurată în cadrul unei comunități creștine (Garland, 1988, 1992). În ceea ce urmează vom utiliza aceste repere, adaptându-le la obiectivele prezentului articol:

1) *Bisericile sau agențiiile acestora reprezintă un cadru „gazdă” și nu unul principal pentru practica asistenței sociale.* În situațiile în care asistenții sociali (sau studenții practicanți) care lucrează într-un asemenea mediu uită că ei nu sunt acolo pentru a transforma agenția într-o focalizată exclusiv pe asistența socială ci pentru a sprijini organizația în a-și îndeplini propriile obiective, aceștia riscă să nu se mai facă bineveniți în acel mediu.

2) *Bisericile și agențiiile afiliate lor sunt comunități sociale,* în cadrul cărora membrii primesc și oferă informații și sprijin emoțional și interpersonal. Prin urmare, preocuparea asistentului social (sau a studentului practicant) nu este doar să folosească resursele comunității pentru a satisface trebuințele clientilor săi ci și aceea de a contribui la clădirea comunității însăși. În plus, asistentul social trebuie să conștientizeze faptul că în anumite privințe el este mai privilegiat decât colegii săi din alte instituții (de pildă prin faptul că poate cunoaște mult mai mult din rețeaua socială a clientilor), iar în alte privințe poate fi mai dezavantajat (prin faptul că clientii și membrii comunității au acces mult mai ușor la serviciile sale și pot fi tentați să abuzeze de disponibilitatea sa).

3) *Bisericile și agențiiile acestora sunt generatoare de programe și servicii pentru contextul lor social.* Multe dintre activitățile cu caracter social care încep într-un mod informal și nespecializat în cadrul comunității creștine pot deveni proiecte sociale de sine stătătoare, desprinzându-se de comunitatea care le-a generat. Un rol delicat al asistentului social într-un asemenea context este să evalueze și să sprijine conducerea comunității creștine în a decide cât timp un anume proiect este bine să rămână sub tutela bisericii și când este momentul să se desprindă de ea.

4) *Bisericile sunt (sau ar trebui să fie) avocate ale drepturilor celor defavorizați și ale justiției sociale.* Ele au rolul nu doar de a oferi un cadru spiritual și social pentru membrii lor, ci și de a se pronunța în chestiuni de interes public. Rolul asistentului social în acest sens este acela de a sprijini comunitatea creștină înspre a deveni o voce în interesul celor dezavantajați social.

5) *Bisericile sunt organizații voluntare.* Colaboratorii asistentului social într-un asemenea mediu sunt și ei de cele mai multe ori voluntari. Aceasta înseamnă că implicarea lor alături de asistentul social nu este determinată financiar (așa cum ar fi cazul în

majoritatea agenților de asistență socială), iar interesul acestora în munca desfășurată depinde de măsura în care ei sunt ajutați să aprecieze semnificația acestei munci.

6) *Comunitățile creștine sunt subculturi*. Ele operează cu un limbaj, simboluri, practici și valori proprii. Practicianul din domeniul asistenței sociale este dator să se adapteze, sau cel puțin să fie sensibil la aceste norme (sub)culturale. În cazurile în care unele dintre acestea contravin valorilor asistenței sociale, rolul său este de a ști când să accepte această tensiune nerezolvată și când și cum să le subordoneze pe unele celoralte.

Concluzie

Cele prezentate mai sus permit concluzia că asistența socială și spiritualitatea iudeo-creștină împărtășesc o serie de valori fundamentale privitoare la concepția despre om și societate. Mai mult, cele două nu se suprapun axiologic printr-o simplă coincidență, ci ele se găsesc într-un raport de profundă asociere, asistența socială fiind în multe privințe moștenitoarea directă a multor valori și practici creștine. Prin conlucrarea practică dintre spiritualitatea creștină și asistența socială cele două domenii se îmbogățesc și se întregesc reciproc. Situațiile în care practica asistenței sociale a exclus dimensiunea spirituală nu au făcut decât să priveze o mare parte dintre clienții asistenței sociale de beneficiul unei asistențe holiste a ființei umane. În cuvintele profesorului american Beryl Hugen, „este ironic că asistența socială, care pretinde ca obiectiv unic «persoana întreagă» privită în mediul întreg, a ignorat de atâtă vreme dimensiunea religioasă a vieții” (Hugen, 1998, 92).

În măsura în care există însă spațiu pentru colaborare între domeniul spiritualității și cel al asistenței sociale, este clar că marajul celor două nu este întotdeauna unul simplu și perfect. Așa cum s-a observat, contextul comunității creștine este unul specific și care solicită din partea asistentului social și a studentului practicant deprinderi la fel de specifice. În plus, existența inevitabilă a anumitor zone de tensiune între valorile sau practicile creștine și cele ale asistenței sociale constituie o provocare pe care asistentul social trebuie să o întâmpine cu multă responsabilitate și tact.

Referințe

- Admiraal, K. și Ubels, J. (2000) *Annotated Literature Review. Service and Faith: The Impact of Christian Faith and Congregational Life of Organized Community Caring*, 1st edition, <http://www.calvin.edu/admin/csr/links/congregations%20service%20and%20faith.htm>
- Alexiu, M. (2003) „Valori și faze ale acțiunii în asistență socială” [Values and Action Phases in Social Work], în G. Neamțu (coord.), *Tratat de asistență socială* [Social Work Treatise] Iași: Editura Polirom, 319-365.
- Bocancea C. (1999) Asistență socială – un răspuns la sfidările lumii contemporane [Social Work – An Answer to the Defiances of the Contemporary World], în Bocancea, C. și Neamțu, G. (1999), *Elemente de asistență socială* [Elements of Social Work], Iași: Editura Polirom, 57-78.
- Bocancea, C. și Neamțu, G. (1999), *Elemente de asistență socială* [Elements of Social Work], Iași: Editura Polirom.
- Bullis, R. K. (1998) *Spirituality in social work practice*, Washington, DC: Taylor and Friends.
- Coates, J., Graham, J., Swartzentruber, B. și Ouelette, B. (2007) *Spirituality and social work: Selected Canadian readings*, Toronto: Canadian Scholars Press.
- Crompton, M. (1998) *Children, spirituality, religion and social work*, Aldershot: Ashgate.
- Dezerotes, D. (1995) Spirituality and religiosity: neglected factors in social work practice, *Arete*, 20, 1, 1-15.
- Derezotes, D. (2006) *Spirituality oriented social work practice*, Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Ellor, James W., Netting, F. Ellen, Thibault, Jane M. (1999) *Understanding religious and spiritual aspects of human service practice*, University of South Carolina Press.

- Furness, Sheila și Gilligan, Philip (2010) *Religion, belief and social work: Making a difference*, Bristol (UK): Policy Press.
- Garland, Diana R. (ed.) (1992), *Church social work: Helping the whole person in the context of the church*, St. Davids (PA, USA): The North American Association of Christians in Social Work.
- Garland, D. R. (1988) Church Social Work, în Hugen, B. (ed.) (1998) *Christianity and social work: Readings on the integration of Christian Faith and Social Work Practice*, Botsford: North American Association of Christians in Social Work, 13-22.
- Gilligan, P. (2003) It isn't discussed'. Religion, belief and practice teaching: missing components of cultural competence in social work education, *Journal of Practice Teaching in Health and Social Care*, 5, 1, 75-95.
- Gilligan, P. și Furness, S. (2006) The role of religion and spirituality in social work practice: views and experiences of social workers and students", *British Journal of Social Work*, 36, 4, 617-637.
- Hugen, B. (ed.) (1998) *Christianity and social work: Readings on the integration of Christian Faith and Social Work Practice*, Botsford: North American Association of Christians in Social Work.
- Hugen, B. și De Jong, F. (2001) Annotated Literature Review. Coming Full Circle: Devolution of State Delivery of Human Services to Faith-Based Human Service Organisations: A Pilot Study", 2nd Edition, <http://www.calvin.edu/admin/csr/links/f-bnew%20annotated%20bibliography.htm>.
- Hunt, S. (2005) *Religion and everyday life*, Abingdon: Routledge.
- Keith-Lucas, A. (1985) *So you want to be a social worker: A primer for the Christian student*, St. Davids (PA, USA): The North American Association of Christians in Social Work.
- Keith-Lucas, Alan (1994), *Giving and taking help*, revised edition, St. Davids (PA, USA): The North American Association of Christians in Social Work.
- Leiby, J. (1978) *A history of social welfare and social work in the United States*, New York: Columbia University Press.
- Lindsay, R. (2002) *Recognising spirituality: The interface between faith and social work*, Crawley, WA: University of Western Australia Press
- Lowenberg, F. M. (1988) *Religion and social work practice in contemporary American society*, New York: Columbia University Press.
- Macionis, J.J. și Plummer, K. (2008) *Sociology: A global introduction*, Fourth edition, Harlow: Pearson Education.
- Matthews, I. (2009) *Social work and spirituality*, Exeter: Learning Matters.
- McIntosh, T. (2007) Believing religion, în S. Matthewman, C. Lane West-Newman și B. Curtis (ed.), *Being sociological*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 275-293.
- Meinert, R. G., Pardeck, J. T., Murphy, J. W. (eds.) (1998) *Postmodernism, religion and the future of social work*, New York / London: The Haworth Press.
- Nash, M. și Stewart, B. (2002) *Spirituality and social care: Contributing to personal and community well-being*, London: Jessica Kingsley.
- Netting, F.E., Thibault, J.M. și Ellor, J.W. (1990) Integrating content on organised religion into macropractice courses, *Journal of Social Work Education*, 26, 1, 15-24.
- Neagoe, A. (2007) *Asistență socială a familiei: O abordare sistemică* [Family Social Work: A Systemic Approach],, Timișoara: Editura Universității de Vest din Timișoara.
- Neagoe, A. (ed.), *Values and Spirituality in Social Work Practice*, Verlag für Kultur und Wissenschaft / Culture and Science Publication, Bonn, 2011.
- O'Hara, J. (2003), „Learning disabilities and ethnicity: achieving cultural competence”, *Advances in Psychiatric Treatment*, 9, 3, 166-176.
- Ram A. C., Wineburg, R. J., Boddie, S. (2001) *The newer deal: Social work and religion in partnership*, New York: Columbia University Press,

- Russel, R. (1998) Spirituality and religion in graduate social work education”, in E. R. Canda (ed.), *Spirituality and social work: New directions*, Hazleton (PA, USA), Haworth Press.
- Sheridan, M. J. și Amato-von Hemert, K. (1999), The role of religion and spirituality in social work education and practice: a survey of student views and experiences, *Journal of Social Work Education*, 35, 1, 125-141.
- Van Hook, Mary, Hugen, Beryl, Aguilar, Marian (eds.) (2001) *Spirituality within religious traditions in social work practice*, Pacific Grove (CA, USA): Brooks/Cole.
- Wright, L. și Leahy, M. (1994) *Nurses and Families: A Guide to Family Assessment and Intervention*, Second Edition, Philadelphia, PA: F.A. Davis.